

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

НОВИК НАТАЛІЯ СЕРГІЇВНА

УДК 347.92

**УЧАСТЬ ОРГАНІВ ОПКИ ТА ШКЛУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
УКРАЇНИ**

спеціальність: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент,
Кіреєва Наталія Олександрівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри правосуддя

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник
Тимченко Геннадій Петрович,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького,
провідний науковий співробітник
відділу проблем цивільного,
трудового і підприємницького права

кандидат юридичних наук, доцент
Бондаренко-Зелінська Надія Леонтіївна,
Хмельницький університет управління і права,
професор кафедри цивільного права і процесу

Захист відбудеться «27» травня 2016 року о «10.00» на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.06 при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 202.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці імені М.Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: вул. Володимирська, 58, к. 12, м. Київ, 01601.

Автореферат розісланий «26» квітня 2016 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.А. Діковська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Стаття 55 Конституції України передбачає, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Стаття 3 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) гарантує право кожній особі у визначеному законом порядку звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. У випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, або державні чи суспільні інтереси. Перелік органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, наведено у ст. 45 ЦПК України.

У ході дослідження теми участі органів опіки та піклування у цивільному процесі України було вивчено і проаналізовано 407 судових справ, які розглядалися Дубровицьким та Сарненським районними судами Рівненської області та Оболонським районним судом міста Києва. Досліджені справи свідчать, що найчастіше з числа зазначених у ст. 45 ЦПК України суб'єктів до суду для захисту прав, свобод та інтересів інших осіб звертаються прокурор та органи державної влади і органи місцевого самоврядування.

Особливе місце серед органів державної влади та органів місцевого самоврядування посідають органи опіки та піклування. Органи опіки та піклування, звертаючись до суду, захищають права неповнолітніх, недієздатних чи обмежено дієздатних осіб, тобто тих категорій осіб, які не можуть повною мірою самостійно відстояти свої інтереси. Право органів опіки та піклування на участь у цивільному процесі сприяє реалізації права кожної особи, незалежно від віку та дієздатності, на звернення до суду за захистом прав, свобод та інтересів, тобто є процесуальною гарантією доступу до правосуддя цих осіб.

Окрім права на звернення до суду в інтересах інших осіб, органи опіки та піклування можуть надавати висновки у справі на виконання своїх повноважень й цим сприяти з'ясуванню всіх обставин справи, а отже ухваленню законного, обґрунтованого і справедливого рішення.

Статистичні дані доводять, що органи опіки та піклування досить часто реалізують надані їм ст. 45 ЦПК України права. Так, органами опіки та піклування Дарницького району м. Києва було подано позовів (заяв) для захисту прав свобод та інтересів інших осіб: у 2011 році – 21, у 2012 році – 7, у 2013 році – 20, у 2014 році – 77, у 2015 – 28. Органами опіки та піклування Солом'янського м. Києва було подано позовів (заяв) в інтересах інших осіб: у 2011 році – 15, у 2012 році – 16, у 2013 році – 12, у 2014 році – 17, у 2015 – 23.

Органами опіки та піклування Дарницького району м. Києва були подані висновки в 2011 році у 140 справах, у 2012 році у 157 справах, у 2013 році у 174 справах, у 2014 році у 180 справах, у 2015 у 200 справах. Органами опіки та піклування Солом'янського району м. Києва були подані висновки у 2011 році

у 82 справах, у 2012 році у 78 справах, у 2013 році у 141 справі, у 2014 у 84 справах, у 2015 у 197 справах.

Регулювання порядку розгляду одних категорій цивільних справ, в яких можуть брати участь органи опіки та піклування, досить детальне, наявна велика кількість підзаконних актів, що уточняють положення ЦПК України, по інших категоріях справ наявні лише положення ЦПК України, які сформульовані досить неоднозначно та спірно.

Прогалини та колізії в законодавчому регулюванні питання участі органів опіки та піклування у цивільному процесі обумовлюють формування рівної і часто помилкової судової практики щодо визначення судами процесуального положення органів опіки та піклування. У результаті неправильного визначення судами процесуального положення органи опіки та піклування не можуть реалізувати увесь комплекс прав, необхідний для ефективного захисту прав осіб, в інтересах яких відповідні органи діють. У такому випадку права, свободи й інтереси неповнолітніх, недієздатних чи обмежено дієздатних осіб не будуть захищені належним чином, цілі правосуддя у сфері цивільного судочинства залишаться недосягнутими.

Дискусійність питання щодо форми, змісту та процесуального значення висновків, які надають органи опіки та піклування на виконання своїх повноважень, має наслідком формальне ставлення до цього документа. Аналіз судової практики показує, що часто органи опіки та піклування надають неповні та необґрунтовані висновки, тобто при ухваленні рішення можуть бути не враховані важливі факти, що мають юридичне значення, які повинні були з'ясувати органи опіки та піклування. Таким чином не буде забезпечений гарантований Конвенцією про права дитини належний захист прав і найкращих інтересів неповнолітніх.

Зважаючи на важливість питання участі органів опіки та піклування у цивільному процесі, воно стало предметом дослідження значної кількості науковців. Теоретичною базою дисертації стали роботи: К.В. Джандосової, С.О. Іванової, Н.О. Кіреєвої, В.Ю. Кулакової, І.П. Тимошевської.

У роботі також використані праці таких вітчизняних процесуалістів: С.С. Бичкової, В.Г. Бобко, Н.Л. Бондаренко – Зелінської, Ж.В. Васильєвої – Шаламової, О.О. Грабовської, К.В. Гусарова, О.С. Захарової, В.В. Комарова, Л.А. Кондрат'євої, І.А. Павлуника, Ю.С. Рожик, Г.А. Світличної, Т.А. Стоянової, В.І. Тертишнікова, С.Я. Фурси, Т.В. Цюри, М.Й. Штефана.

Проаналізовано праці радянських та російських науковців, серед яких: М.І. Богатирьов, М.А. Викут, М.А. Гурвич, О.М. Григор'єв, Д.Р. Джалілов, А.О. Добровольський, О.В. Ісаєнкова, Р.Ф. Каллистратова, Т.Ю. Карева, О.О. Мельников, Г.Л. Осокіна, І.В. Решетникова, Т.В. Сахнова, М.К. Треушников, Л.В. Туманова, Т.М. Цепкова, М.С. Шакарян, В.В. Ялков.

Незважаючи на значну кількість наукових робіт, комплексного дослідження питання участі органів опіки та піклування в цивільному процесі України у сучасній вітчизняній науці проведено не було. Теоретичні та практичні проблеми визначення процесуального положення органів опіки та піклування у цивільному процесі, порядку вступу їх у процес, питання форми, змісту і значення висновків, які вони надають, мають

суттєве значення як для науки цивільного процесуального права, так і для судової практики.

Актуальність теми дослідження визначається істотним впливом участі органів опіки та піклування у цивільному процесі на захист прав, свобод та інтересів неповнолітніх, обмежено дієздатних та недієздатних осіб. Удосконалення нормативного регулювання участі органів опіки та піклування у цивільному процесі, а також належне виконання цими органами своїх повноважень буде сприяти реалізації закріпленого в Загальній декларації прав людини права на рівний судовий захист всіх осіб.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках теми комплексних наукових досліджень Київського національного університету імені Тараса Шевченка, відповідно до державної бюджетної науково-дослідної теми «Доктрина права в правовій системі України: теоретичний і практичний аспекти», (№ 11 БВ 042-01; державний реєстраційний номер 0111U008337), яка досліджується на юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка з 1 січня 2011 року по 31 грудня 2015 року. Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 4 від 17 грудня 2012 року) та внесено до переліку тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права (затверджених НАПрН України у 2012 році, – реєстраційний номер 301, с. 59).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексний науковий аналіз проблеми участі органів опіки та піклування в цивільному процесі України в порядку ст. 45 ЦПК України, вироблення науково обґрунтованих рекомендацій спрямованих на вдосконалення чинного законодавства щодо процесуального положення органів опіки та піклування в цивільному процесі у випадках, коли вони звертаються із заявами до суду і коли надають висновки на виконання своїх повноважень; питання форми, змісту та значення висновків, які вони надають, і низку інших важливих питань.

Для досягнення поставленої мети дослідження в межах роботи було сформульовано такі основні завдання:

- проаналізувати систему органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, визначити місце органів опіки та піклування в цій системі;
- сформулювати мету та визначити форми участі органів опіки та піклування в цивільному процесі;
- дослідити особливості участі органів опіки та піклування у цивільному процесі у випадках, коли вони звертаються до суду в інтересах інших осіб, проаналізувавши цивільні справи, провадження в яких може бути відкрите за їх позовом (заявою);
- визначити передумови права на пред'явлення позову органами опіки та піклування і умови реалізації цього права;
- дослідити участь органів опіки та піклування в цивільному процесі для надання висновків у цивільних справах, проаналізувавши цивільні справи, в яких вони надають висновки, визначивши порядок вступу органів у процес;

- охарактеризувати особливості процесуального положення органів опіки та піклування виходячи з форми їх участі у цивільному процесі;
- дослідити зміст, структуру та процесуальне значення висновків, які надають органи опіки та піклування на виконання своїх повноважень;
- сформулювати теоретичні висновки і розробити конкретні пропозиції щодо вдосконалення цивільного процесуального, сімейного та цивільного законодавства, що регулюють участь органів опіки та піклування у цивільному процесі.

Об'єктом дослідження є цивільні процесуальні правовідносини в яких беруть участь органи опіки та піклування.

Предметом дослідження є система норм законодавства України, доктринальні погляди вітчизняних та зарубіжних вчених, судова практика, які визначають особливості участі органів опіки та піклування у цивільному процесі.

Методи дослідження. З урахуванням об'єкта і предмета дослідження та відповідно до поставленої мети і завдань, застосовано широкий комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження:

діалектичний – дав змогу дослідити та обґрунтувати основні поняття, що використовуються в роботі (розділи 1, 2, 3);

системний аналіз – використовувався під час виконання всіх поставлених завдань дослідження (розділи 1, 2, 3);

статистичний – застосовано під час вивчення судової практики, судової статистики та статистичної інформації, наданої органами державної влади та органами місцевого самоврядування, щодо участі органів опіки та піклування у цивільних справах (розділ 1, 2, 3);

історико-правовий – використано у процесі аналізу наукової літератури та динаміки розвитку законодавства, що регулює участь органів опіки та піклування у цивільному процесі України (розділи 2, 3);

аналіз та синтез – застосовано при доведенні або спростуванні теоретичних положень (розділи 1, 2, 3);

формально-юридичний – вжито для тлумачення положень законодавства (розділи 1, 2, 3);

порівняльно-правовий – використано для порівняння норм чинного ЦПК України, Сімейного кодексу України, Цивільного кодексу України та ЦПК України 1963 року та деяких норм цивільного процесуального законодавства Російської Федерації. Це дало можливість розробити пропозиції щодо вдосконалення законодавства, яке регулює питання участі органів опіки та піклування у цивільному процесі (розділи 2, 3);

моделювання – застосовано у процесі формулювання пропозицій щодо змін до законодавства (розділи 2, 3).

Теоретичною базою дисертаційного дослідження стали праці і наукові висновки вітчизняних та зарубіжних вчених – представників науки цивільного процесуального права, загальної теорії права, сімейного права, цивільного права, конституційного права та інших галузей права.

Нормативно-правовою основою дисертаційного дослідження є положення Загальної декларації прав людини, Конвенції про права дитини, Конституції

України, Цивільного процесуального кодексу України, Сімейного кодексу України, Цивільного кодексу України, постанов Пленуму Верховного Суду України, практики Європейського Суду з прав людини та інші нормативно-правові акти.

Емпіричною базою дослідження стали матеріали судової практики Дубровицького та Сарненського районних судів Рівненської області, Оболонського районного суду м. Києва, рішення інших судів першої інстанції, статистичні та аналітичні матеріали, узагальнення судової практики та практика Європейського Суду з прав людини.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційне дослідження є першим після прийняття у 2004 році ЦПК України у вітчизняній науці цивільного процесуального права комплексним дослідженням участі органів опіки та піклування у цивільному процесі.

Наукова новизна одержаних результатів конкретизується у таких найважливіших науково-теоретичних положеннях:

вперше:

- запропоновано визначення мети участі органів опіки та піклування у цивільному процесі як захист та сприяння захисту прав, свобод та інтересів осіб, які через поважні причини не можуть самотійно здійснити захист, а також надання суду відомостей про факти, що мають юридичне значення і необхідні для з'ясування всіх обставин справи та ухвалення законного, обґрунтованого і справедливого рішення;

- визначено передумови права на пред'явлення позову органами опіки та піклування: *спеціальні*: 1) наявність норми закону, яка надає органам опіки та піклування право на звернення до суду у конкретних категоріях справ; 2) наявність процесуальної заінтересованості, що має державно-правовий характер; *загальні*: 1) компетенція цього органу, тобто повноваження, у визначеному законом порядку, звертатися до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб; 2) підвідомчість справи суду - можливість розгляду спору в суді; 3) відсутність такого, що набрало законної сили, рішення чи ухвали суду про закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову або укладенням мирової угоди сторін у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав; 4) відсутність у провадженні цього чи іншого суду справи із спору між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав;

- доведено, що обов'язковою умовою реалізації органами опіки та піклування права на звернення до суду за захистом прав, свобод та інтересів інших осіб є наявність документів, що підтверджують поважні причини, які унеможливають самотійне звернення осіб до суду;

- обґрунтовано необхідність передбачити залучення до участі у справі органів опіки та піклування для подання висновків за ініціативою осіб, які беруть участь у справі;

- доведено необхідність виділення, по деяким категоріям справ третьої форми участі органів опіки та піклування в цивільному процесі як відповідача;

- обґрунтовано необхідність обов'язкової участі органів опіки та піклування для надання висновків у справах про поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, яка була визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною, у

справах про надання права на шлюб, у справах про відібрання дитини від батьків або одного з них без позбавлення батьківських прав, у справах про визнання шлюбу недійсним, якщо захисту потребують права та інтереси дитини, особи, яка визнана недієздатною, або особи, дієздатність якої обмежена;

удосконалено:

- обґрунтування позиції щодо визначення процесуального положення органів опіки та піклування, які звертаються до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб, як процесуальних позивачів (заявників);
- наукове доведення особливості процесуального положення органів опіки та піклування, які беруть участь у справі для подання висновків на виконання своїх повноважень;
- положення щодо необхідності надання права представнику органів опіки та піклування, який бере участь у справі, в процесі розгляду справи змінити наданий раніше органом висновок чи заявити клопотання про відкладення розгляду справи;
- наукові підходи щодо виділення двох смислових частин висновку, які надають органи опіки та піклування на виконання своїх повноважень – фактичної і правової;

дістали подальшого розвитку:

- наукові підходи щодо визнання висновків, які надають органи опіки та піклування на виконання своїх повноважень доказом у справі;
- положення щодо можливості відводу представника органу опіки та піклування, якщо він перебував або перебуває в службовій чи іншій залежності від осіб, які беруть участь у справі;
- обґрунтування позиції, що органи опіки та піклування є суб'єктами доказування незалежно від форми їх участі у справі;
- наукові позиції, що позивачем (заявником) у справі, провадження в якій відкрите за позовом (заявою) органів опіки та піклування, є особа, в інтересах якої вони звертаються до суду.

На основі проведеного наукового дослідження вносяться конкретні пропозиції щодо вдосконалення законодавства України:

1. Доповнити статтю 169 Сімейного кодексу України частиною 8 такого змісту:

«Органи опіки та піклування, з метою захисту прав неповнолітніх у справах про поновлення батьківських прав можуть брати участь у справі як відповідачі».

2. Доповнити статтю 240 Сімейного Кодексу України частиною 2 такого змісту:

«Якщо на момент подання позову про скасування усиновлення чи визнання його недійсним, у зв'язку з таємницею усиновлення чи з інших причин, особу усиновлювача встановити неможливо, орган опіки та піклування з метою захисту прав неповнолітнього може виступати відповідачем».

3. Частину 3 статті 45 Цивільного процесуального кодексу України викласти в редакції :

«Органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть бути залучені до участі в справі судом, або взяти участь у справі за своєю ініціативою чи ініціативою осіб, які беруть участь у справі для подання усних та письмових

висновків на виконання своїх повноважень. Участь зазначених органів у цивільному процесі для подання висновків у справі є обов'язковою у випадках, встановлених законом, або якщо суд визнає це за необхідне. Представник органу державної влади та органу місцевого самоврядування не може брати участь у розгляді справи та підлягає відводу, якщо він перебував чи перебуває в службовій чи іншій залежності від осіб, які беруть участь у справі»;

4. Доповнити статтю 45 Цивільного процесуального кодексу України частиною 4 такого змісту:

«Органи державної влади та органи місцевого самоврядування у випадках встановлених законом можуть виступати відповідачами у справі».

5. Частину 1 статті 64 Цивільного процесуального кодексу України викласти у редакції:

«Письмовими доказами є будь-які документи, акти, довідки, висновки органів державної влади та органів місцевого самоврядування, листування службового або особистого характеру або витяги з них, що містять відомості про обставини, які мають значення для справи».

6. Доповнити Цивільний процесуальний кодекс України статтею 190-1 такого змісту:

«Стаття 190-1. Висновки органів державної влади та органів місцевого самоврядування».

«Висновки органів державної влади та органів місцевого самоврядування, оголошуються в судовому засіданні, після чого суд та особи, які беруть участь у справі, можуть поставити запитання представникам цих органів з метою роз'яснення висновку.

Якщо після дослідження доказів та з'ясування всіх обставин справи, але до оголошення висновку органів державної влади та місцевого самоврядування в судовому засіданні стали відомі факти, що ставлять під сумнів обґрунтованість наданого раніше висновку, представник цих органів, який бере участь у справі, може заявити клопотання про відкладення розгляду справи чи змінити зміст висновку самостійно. Повноваження представника органів державної влади та органів місцевого самоврядування на зміну висновку у судовому засіданні повинні бути належним чином оформлені».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що за результатами дослідження питання участі органів опіки та піклування в цивільному процесі України сформульовано концептуальні положення, висновки, пропозиції та рекомендації, які можуть мати вплив на подальше удосконалення законодавства у цій сфері:

- у науково-дослідній роботі – розроблені в дисертації положення можуть слугувати теоретичною та методологічною основою для подальшого наукового осмислення і розроблення проблеми участі органів опіки та піклування в цивільному процесі;

- у правотворчій роботі – сформульовані в дисертаційній роботі пропозиції можуть бути використані з метою подальшого удосконалення чинного законодавства дисциплін (Довідка Головного юридичного управління Апарату

Верховної Ради України про впровадження результатів дисертаційного дослідження);

- у *правозастосовній діяльності* – результати дослідження можуть сприяти кращому забезпеченню захисту прав, свобод та інтересів неповнолітніх, недієздатних чи обмежено дієздатних осіб;

- у *навчальному процесі* – викладені в дисертації положення можуть бути використані при викладанні таких навчальних дисциплін, як «Цивільне процесуальне право», «Актуальні питання цивільного процесу України», а також під час підготовки підручників і навчальних посібників із зазначених.

Особистий внесок дисертанта. Викладені у дисертації положення, що становлять наукову новизну праці, розроблені автором особисто. Для аргументації окремих положень використано праці інших науковців, на які зроблено посилання.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки і рекомендації обговорювалися на засіданнях кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також отримали апробацію у доповідях автора на наукових конференціях та форумах, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти», (м. Дніпропетровськ, 22-23 листопада 2013 року); V міжнародному науково-практичному форумі «Принцип верховенства права та права людини» (м. Київ, 17-19 травня 2013 року); V міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (м. Ужгород, 11-12 жовтня 2013 року); Міжнародній науково-практичній конференції студентів, магістрів, аспірантів, докторантів та молодих вчених «Актуальні питання державотворення в Україні» (м. Київ, 24 квітня 2013 року); Міжнародному цивілістичному форумі «Цивільне законодавство: система, міжгалузеві зв'язки, шляхи вдосконалення» (м. Київ, 25-26 квітня 2013 року); V- міжнародній науково-практичній конференції молодих учених та студентів «Закарпатські правові читання» (м. Ужгород, 25-26 квітня 2013 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Особливості розвитку законодавства України

у контексті Євроінтеграційних процесів» (м. Донецьк, 15-16 листопада 2013 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські стандарти захисту прав у цивільному судочинстві: випробування часом» (м. Київ, 26 вересня 2014 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Херсон, 10-11 жовтня 2014 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми законодавства України: пріоритетні напрями його вдосконалення» (м. Одеса, 10-11 жовтня 2014 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Цивілістична доктрина і формування громадянського суспільства» (м. Київ, 3 жовтня 2013 року).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладено у 18 публікаціях, з яких 7 надруковані у фахових наукових виданнях, у тому числі 2 – в міжнародних наукових виданнях та 11 – у збірниках тез доповідей на наукових конференціях та форумах.

Структура дисертації обумовлена предметом дослідження. Робота складається з вступу, трьох розділів, що містять одинадцять підрозділів, висновку, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 210 сторінок, у тому числі 23 сторінка – список використаних джерел із 215 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовується актуальність обраної теми дослідження, визначаються його мета та завдання, встановлено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначається об'єкт і предмет дослідження, розкрито методологічну основу роботи, сформульовано її наукову новизну, обґрунтовується теоретичне і практичне значення роботи, наведено перелік апробацій результатів дослідження.

Розділ I «Участь органів опіки та піклування в цивільному процесі України» складається з трьох підрозділів, у яких визначено місце органів опіки та піклування в системі органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, досліджено мету та форми участі органів опіки та піклування у цивільному процесі.

Підрозділ 1.1. «Участь в цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб» присвячений аналізу системи органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

На основі статистичних даних та судової практики встановлено, що найчастіше для захисту прав, свобод та інтересів інших осіб до суду звертаються прокурор, органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть у випадках передбачених законом не тільки звертатися до суду із заявами, а й надавати висновки у справі на виконання своїх повноважень. Найчастіше участь у цивільному процесі серед органів державної влади та органів місцевого самоврядування беруть органи опіки та піклування, які займають особливе місце серед суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин у справах, пов'язаних із захистом прав, свобод та інтересів неповнолітніх та осіб, які перебувають під опікою чи піклуванням.

У підрозділі 1.2. «Мета участі органів опіки та піклування в цивільному процесі» визначено мету участі органів опіки та піклування у цивільному процесі як захист та сприяння захисту прав, свобод та інтересів осіб, які у зв'язку з поважними причинами не можуть здійснити захист самостійно, а також надання суду відомостей про факти, що мають юридичне значення і необхідні для з'ясування всіх обставин справи та ухвалення законного, обґрунтованого і справедливого рішення.

Участь органів опіки та піклування у цивільному процесі є гарантією реалізації права на звернення до суду неповнолітніх, недієздатних чи обмежено дієздатних, а не обмеженням диспозитивних права особи, в інтересах якої органи діють.

У підрозділі 1.3. «Форми участі органів опіки та піклування у цивільному процесі» проаналізовано особливості визначених законом форм участі органів опіки та піклування у цивільному процесі України: 1) звернення до суду із позовом (заявою)

про захист прав, свобод та інтересів інших осіб; 2) подання висновку у справі на виконання своїх повноважень.

На підставі аналізу судової практики зроблено висновок щодо третьої форми участі органів опіки та піклування у цивільному процесі – як відповідача.

У Розділі II «Органи опіки та піклування, які звертаються до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб, як самостійні учасники цивільного процесу» проаналізовано різні категорій справ, провадження в яких може бути відкрите за позовом (заявою) цих органів, визначено передумови права на пред'явлення позову органами опіки та піклування в інтересах інших осіб та умови його реалізації. Досліджено підходи науки і практики до визначення процесуального положення органів опіки та піклування.

У підрозділі 2.1. «Передумови права на пред'явлення позову органами опіки та піклування та умови його реалізації» проаналізовано наукові погляди щодо передумов права на пред'явлення позову органами опіки та піклування в інтересах інших осіб. Визначено *спеціальні* передумови: наявність норми закону, яка надає органам опіки та піклування право на звернення до суду у конкретних категоріях цивільних справ. *Загальними* передумовами права на пред'явлення позову органами опіки та піклування визначено: компетенція цього органу, тобто повноваження, у визначеному законом порядку, звертатися до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб; підвідомчість справи суду - можливість розгляду спору в суді; відсутність такого, що набрало законної сили, рішення чи ухвали суду про закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову або укладенням мирової угоди сторін у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав; відсутність у провадженні цього чи іншого суду справи із спору між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав.

У цьому підрозділі розкрито особливості умов реалізації права на пред'явлення позову (заяви) органами опіки та піклування. Обов'язковою умовою реалізації органами опіки та піклування права звернення до суду за захистом прав, свобод та інтересів інших осіб є наявність документів, що підтверджують поважні причини, які унеможливають самостійне звернення осіб до суду.

У підрозділі 2.2. «Аналіз окремих категорій цивільних справи, провадження в яких може бути відкрите за позовом (заявою) органів опіки та піклування» досліджено категорії справ, провадження в яких може бути відкрите за позовом (заявою) органів опіки та піклування з метою захисту прав, свобод та інтересів інших осіб. Виявлено основні проблеми у нормативному регулюванні участі органів опіки та піклування у цих категоріях справ. Проведений аналіз теоретичних підходів та судової практики дозволив обґрунтувати необхідність законодавчого закріплення права органів опіки та піклування звертатися до суду із заявами про визнання особи безвісти відсутньою чи оголошення померлою.

У підрозділі 2.3. «Процесуальне положення органів опіки та піклування, які звертаються до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб» проведено аналіз позицій науковців та підходів судової практики щодо визначення процесуального положення органів опіки та піклування, які звертаються до суду з метою захисту прав інших осіб.

Аналіз судової практики свідчить, що часто процесуальне положення органів опіки та піклування, коли вони звертаються до суду з позовами (заявами) з метою захисту прав, свобод та інтересів інших осіб, ототожнюють з процесуальним положенням позивачів - суб'єктів спірних матеріальних правовідносин, співпозивачів, представників. У підрозділі визначено особливі ознаки процесуального положення органів опіки та піклування, які спростовують дані помилкові позиції.

Органи опіки та піклування, які звертаються до суду з позовом (заявою) для захисту прав, свобод та інтересів інших осіб, належать до осіб, які беруть участь у справі. На відміну від позивачів (заявників) чи співпозивачів органи опіки та піклування не є учасниками спірних правовідносин, мають лише процесуальну заінтересованість у справі, яка зумовлена метою участі у справі. Відповідно до ст. 46 ЦПК України органи опіки та піклування наділені таким же обсягом прав і обов'язків, як і особа, в інтересах якої діють, окрім права на укладення мирової угоди; на них поширюються лише процесуальні наслідки законної сили судового рішення. На відміну від судових представників, повноваження на звернення до суду наданні органу опіки та піклування законом, а не довіреністю, крім того органи опіки та піклування діють від власного імені, але в інтересах інших осіб.

Виходячи з цих ознак визначено, що органи опіки та піклування, звертаючись до суду в порядку ст. 45 ЦПК України, займають самостійне процесуальне положення - процесуального позивача (заявника).

У підрозділі 2.4. «Пред'явлення позову до органів опіки та піклування» проаналізовано категорії цивільних справ, в яких органи опіки та піклування можуть виступати як відповідачі. Це справи про скасування усиновлення чи визнання його недійсним та справи про поновлення батьківських прав.

Органи опіки та піклування у зазначених випадках не виступають відповідачами у класичному розумінні цього поняття в цивільно-процесуальній науці. Вони займають особливе процесуальне положення, оскільки не є суб'єктами спірних правовідносин, не мають матеріально - правового інтересу, прав позивача не порушували і не несуть відповідальності перед позивачем. Пред'явлення позову до органів опіки та піклування у даних категоріях справ обумовлюється їх компетенцією у сфері захисту прав, свобод та інтересів дітей.

Участь органів опіки та піклування як відповідачів нормами ЦПК України не передбачена. Тому автором запропоновано доповнити ст. 45 ЦПК України частиною четвертою, якою нормативно закріпити третю форму участі органів опіки та піклування в цивільному процесі – як відповідача. Така форма участі органів опіки та піклування у справі обумовить його самостійне процесуальне положення – як процесуального відповідача.

Розділ III «Участь органів опіки та піклування для надання висновків у цивільних справах» об'єднує чотири підрозділи. У ньому проаналізовано судову практику у справах, в яких органи опіки та піклування надають висновки, досліджено порядок вступу цих органів у справу, охарактеризовано їх процесуальне положення та розглянуто питання форми, змісту, значення висновків цих органів.

Підрозділ 3.1. «Аналіз цивільних справ, в яких органи опіки та піклування беруть участь з метою надання висновків» присвячений аналізу категорій цивільних справ, в яких органи опіки та піклування зобов'язані надавати висновки.

У підрозділі доведено необхідність надання висновків у таких категоріях справ, як: справи про поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, яка була визнана недієздатною чи обмежено дієздатною; про надання права на шлюб; про відібрання дитини від батьків чи одного з них без позбавлення батьківських прав; про визнання шлюбу недійсним, якщо захисту потребують права та інтереси дитини, особи, яка визнана недієздатною, або особи, дієздатність якої обмежена. Така необхідність обумовлена тим, що під час розгляду зазначених категорій справ прямо чи опосередковано зачіпаються інтереси неповнолітніх, недієздатних чи обмежено дієздатних осіб.

Органи опіки та піклування, надаючи висновки у вищезазначених категоріях справ, сприяють якнайкращому захисту інтересів цих осіб і ухваленню законного, обґрунтованого та справедливого рішення.

У підрозділі 3.2. «Порядок вступу органів опіки та піклування у цивільний процес з метою надання висновків» досліджено підстави вступу органів опіки та піклування у цивільний процес. Відповідно до ч. 3 ст.45 ЦПК України органи опіки та піклування можуть взяти участь у справі за своєю ініціативою або можуть бути залучені судом.

На підставі аналізу судової практики розгляду цивільних справ зроблено висновок про те, що по деяким категоріям цивільних справ органи опіки та піклування вступають у процес за ініціативою осіб, які беруть участь у справі, хоча такий порядок нормами ЦПК України не передбачений. Така практика обумовлена тим, що часто саме особи, які беруть участь у справі, розуміють необхідність наявності висновку органів опіки та піклування у справі, оскільки він сприяє всебічному і повному з'ясуванню обставин, які мають юридичне значення для справи і є гарантією ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого рішення. Тому автором запропоновано законодавчо закріпити можливість залучення органів опіки та піклування за ініціативою інших осіб, які беруть участь у справі.

У підрозділі 3.3. «Процесуальне положення органів опіки та піклування, які надають висновки у цивільних справах» доведено помилковість практики ототожнення органів опіки та піклування, які надають висновки у справах на виконання своїх повноважень, з експертами, спеціалістами та третіми особами. Органи опіки та піклування, надаючи висновки у справах, належать до осіб, які беруть участь у справі, мають права та обов'язки, визначенні в ст. 27 ЦПК України, не є суб'єктами спірних правовідносин, не мають матеріальної заінтересованості у справі, є суб'єктами доказування, мають право та обов'язок щодо надання висновків. Особливості процесуального положення органів опіки та піклування, які надають висновки, обумовлені їх формою участі у цивільному процесі.

У підрозділі обґрунтовано необхідність надання права представнику органу опіки та піклування, який бере участь у справі, змінити зміст висновку органів опіки та піклування чи заявити клопотання про відкладення розгляду справи, якщо після

дослідження доказів та з'ясування всіх обставин справи стали відомі факти, що ставлять під сумнів обґрунтованість наданого раніше органами висновку.

У підрозділі 3.4. «Процесуальне значення, форма та зміст висновків, які надають органи опіки та піклування у цивільних справах» розглянуто питання щодо форми у якій надаються висновки органів опіки та піклування, дослідженні вимоги щодо змісту висновків та визначено їх процесуальне значення для ухвалення законного і обґрунтованого, справедливого рішення.

У цьому підрозділі обґрунтовано позицію, щодо можливості надання до суду як письмових, так і усних висновків. Письмові висновки повинні надаватися у випадках, встановлених законодавством, та у справах, коли орган опіки та піклування проводить до судового розгляду обстеження умов проживання визначених суб'єктів, оформлює акт умов проживання та збирає інші документи. Усні висновки можуть надаватися у судовому засіданні під час розгляду категорій справ, коли відповідний орган не може підготувати компетентний та обґрунтований висновок, не врахувавши доводів учасників процесу.

У підрозділі доведено, що висновки, які надають органи опіки та піклування на виконання своїх повноважень є доказами у справі, відповідають усім, визначеним у ст. 57 ЦПК України, ознакам доказів. Суд оцінює висновки разом з іншими доказами за правилами ст. 212 ЦПК України.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило автору обґрунтувати низку положень науково-теоретичного та практичного характеру, в тому числі рекомендації щодо внесення змін до законодавства для вдосконалення регулювання участі органів опіки та піклування у цивільному процесі України. У висновках сформульовано найбільш важливі теоретичні та практичні результати дослідження, основними серед яких є такі:

1. Мета участі органів опіки та піклування у цивільному процесі - захист та сприяння захисту прав, свобод та інтересів осіб, які через поважні причини не можуть самостійно здійснити захист, а також надання суду відомостей про факти, що мають юридичне значення і необхідні для з'ясування всіх обставин справи та ухвалення законного, обґрунтованого і справедливого рішення.

2. Аналіз судової практики доводить, що, окрім визначених в ст. 45 ЦПК України двох форм участі органів опіки та піклування у цивільному процесі: 1 - звернення до суду із заявою (позовом) про захист прав інших осіб та 2 - подання висновків у справі на виконання своїх повноважень, необхідно виділити та нормативно закріпити третю форму їх участі – як відповідачів. Органи опіки та піклування, виступаючи відповідачами, не є суб'єктами спірних правовідносин, не мають матеріально - правової заінтересованості у справі, прав позивача не порушували і відповідальності перед позивачем не несуть. При цьому органи опіки та піклування наділені всіма процесуальними правами відповідача, крім права на укладення мирової угоди. Незалежно від форми участі називати органи опіки та піклування необхідно, використовуючи юридичну конструкцію, що

закріплена

у ч. 2 ст. 3, ст. 45, ст. 46 та інших статтях ЦПК України, - «органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб».

3. Визначено передумови права на пред'явлення позову органами опіки та піклування: *спеціальні*: 1) наявність норми закону, яка надає органам опіки та піклування право на звернення до суду у конкретних категоріях справ; 2) наявність процесуальної заінтересованості, що має державно-правовий характер; *загальні*: 1) компетенція цього органу, тобто повноваження, у визначеному законом порядку, звертатися до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб; 2) підвідомчість справи суду - можливість розгляду спору в суді; 3) відсутність такого, що набрало законної сили, рішення чи ухвали суду про закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову або укладенням мирової угоди сторін у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав; 4) відсутність у провадженні цього чи іншого суду справи із спору між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав. Обов'язковою умовою реалізації органами опіки та піклування права на звернення до суду за захистом прав, свобод та інтересів інших осіб є наявність документів, що підтверджують поважні причини, які унеможливають самостійне звернення осіб до суду.

4. Проведений аналіз теоретичних підходів та судової практики дозволив довести, що окрім категорій справ, вже визначених законодавством, органи опіки та піклування повинні мати право звертатися до суду із заявами у справах про визнання особи безвісно відсутньою чи оголошення померлою у випадках, коли захисту потребують права, свободи та інтереси неповнолітніх, недієздатних чи обмежено дієздатних.

5. Органи опіки та піклування, які звертаються до суду з позовом (заявою) для захисту прав, свобод та інтересів інших осіб, належать до осіб, які беруть участь у справі. На відміну від позивачів (заявників) чи співпозивачів органи опіки та піклування не є учасниками спірних правовідносин, мають лише процесуальну заінтересованість у справі, яка зумовлена метою участі у справі. Відповідно до ст. 46 ЦПК України вони наділені таким же обсягом прав і обов'язків, як і особа, в інтересах якої вони діють, окрім права на укладення мирової угоди; на них поширюються лише процесуальні наслідки законної сили судового рішення. На відміну від судових представників, повноваження на звернення до суду наданні органу опіки та піклування законом, а не довіреністю, крім того органи опіки та піклування діють від власного імені, але в інтересах інших осіб. Виходячи з цих ознак визначено, що органи опіки та піклування, звертаючись до суду в порядку ст. 45 ЦПК України, займають самостійне процесуальне положення - процесуального позивача (заявника).

6. Подання висновків у справі є обов'язковим у певних категоріях справ або якщо суд визнає це за необхідне. У справах про поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, яка була визнана недієздатною чи обмежено дієздатною, у справах про надання права на шлюб, у справах про відібрання дитини від батьків або одного з них без позбавлення батьківських прав, у справах про визнання шлюбу недійсним, якщо захисту потребують права та інтереси дитини,

особи, яка визнана недієздатною, або особи, дієздатність якої обмежена, обов'язковість надання висновку законодавством не передбачено. В цих категоріях справ зачіпаються інтереси неповнолітніх, недієздатних чи обмежено дієздатних осіб, рішення може вплинути на їх права, тому з метою забезпечення якнайкращого захисту інтересів цих осіб необхідно законодавчо закріпити обов'язковість надання висновків органами опіки та піклування і в цих категоріях справ.

7. Органи опіки та піклування іноді беруть участь у справі для надання висновку за ініціативою осіб, які беруть участь у справі, хоча такий порядок ЦПК України не передбачений. У більшості випадків саме особи, які беруть участь у справі, розуміють необхідність наявності висновку органів опіки та піклування у справі, який сприятиме всебічному і повному з'ясуванню обставин, що мають юридичне значення для справи. Тому необхідно законодавчо закріпити можливість залучення органів опіки та піклування для надання висновків не лише за власною ініціативою та ініціативою суду, а й за ініціативою осіб, які беруть участь у справі.

8. Органи опіки та піклування, надаючи висновок у справі, мають самостійне процесуальне положення, їх не можна ототожнювати з експертами, спеціалістами чи третіми особами. Органи опіки та піклування, надаючи висновки у справах, належать до осіб, які беруть участь у справі, мають права та обов'язки, визначені в ст. 27 ЦПК України, не є суб'єктами спірних правовідносин, не мають матеріальної заінтересованості у справі, є суб'єктами доказування, мають право та обов'язок щодо надання висновків. Особливості процесуального положення органів опіки та піклування, які надають висновки, обумовлені їх формою участі у цивільному процесі.

9. Законодавство не містить вимоги щодо форми висновку, який надає орган опіки та піклування у справі на виконання своїх повноважень, але аналіз судової практики доводить, що є потреба як в усних, так в і письмових висновках. Письмові висновки повинні надаватися у випадках, встановлених законодавством, та у справах, коли орган опіки та піклування проводить до судового розгляду обстеження умов проживання визначених суб'єктів, оформлює акт умов проживання та збирає інші документи. Усні висновки можуть надаватися у судовому засіданні під час розгляду категорій справ, коли відповідний орган не може підготувати компетентний та обґрунтований висновок, не врахувавши доводів учасників процесу.

10. Висновки, які надають органи опіки та піклування на виконання своїх повноважень є доказами у справі, відповідають усім, визначеним у ст. 57 ЦПК України, ознакам доказів. Суд оцінює висновки разом з іншими доказами за правилами ст. 212 ЦПК України.

11. Доведено необхідність передбачити право представника органів опіки та піклування, який бере участь у справі, змінювати зміст висновку самостійно чи заявляти клопотання про відкладення розгляду справи, якщо після дослідження доказів та з'ясування всіх обставин справи в судовому засіданні стали відомі факти, що ставлять під сумнів обґрунтованість наданого раніше органом висновку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кошин Н.С. Процесуально-правовий статус органів опіки та піклування у цивільному процесі України /Н.С. Кошин// Науковий вісник Ужгородського національного університету - 2013 - №21 – С.235-237.

2. Кошин Н.С. Особенности участия органов опеки и попечительства в делах о лишении родительских прав и их восстановлении в гражданском процессе Украины /Н.С. Кошин// Научно- методический журнал «Право и политика» (Кыргистан) – 2013 – №1 – С.167-170.

3. Кошин Н.С. Роль органів опіки і піклування у процесі доказування /Н.С. Кошин// Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету - 2013 – випуск 6-2 том 1– С.118-120.

4. Новик (Кошин) Н.С. Висновок органів опіки і піклування у цивільному процесі України: окремі проблемні аспекти /Н.С. Новик (Кошин)// Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. –Херсон, 2014. – Випуск 5 (том 1) – С. 217-222.

5. Новик (Кошин) Н.С. Умови реалізації права на пред'явлення позову органами опіки і піклування в інтересах інших осіб /Н.С. Новик (Кошин)// Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – Запоріжжя, 2015. – №1 – С.107-114.

6. Новик (Кошин) Н.С. Предпосылки права на предъявление иска органами опеки и попечительства в интересах других лиц /Н.С. Новик (Кошин)// Lega si Viata. – Молдова, 2015. – № 2. С 57-61.

7. Новик (Кошин) Н.С. Форми участі органів опіки і піклування у цивільному процесі /Н.С. Новик (Кошин)// Юридичний вісник. – Одеса, 2015. – № 1. С. 248-255.

8. Кошин Н.С. Органи опіки і піклування та процесуальні співучасники у цивільному процесі: порівняльна характеристика /Н.С. Кошин// Громадська організація «Правовий світ» // Міжнародна науково-практична конференція « Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти», м. Дніпропетровськ, 22-23 листопада 2013 року – С. 72-74.

9. Кошин Н.С. Участь органів опіки і піклування в цивільному процесі як гарантія захисту прав, свобод, інтересів інших осіб та забезпечення верховенства права у суспільстві /Н.С. Кошин// Національний університет «Києво-Могилянська академія» // V Міжнародний науково-практичний форум « Принцип верховенства права та права людини», м. Київ, 17-19 травня 2013 року – С.86-90.

10. Кошин Н.С. Органи опіки і піклування як активні учасники процесу доказування /Н.С. Кошин// Ужгородський національний університет// V Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики», м. Ужгород, 11-12 жовтня 2013 року – С. 86-88.

11. Кошин Н.С. Висновок органу опіки і піклування: правова природа, форма, зміст /Н.С. Кошин// Київський національний університет імені Тараса Шевченка// Міжнародна науково-практична конференція студентів, магістрів, аспірантів, докторантів та молодих вчених «Актуальні питання державотворення в Україні», м. Київ, 24 квітня 2013 року – С. 371-372.

12. Кошин Н.С. Висновок органу опіки і піклування у цивільному процесі: окремі правові аспекти /Н.С. Кошин// Київський національний університет імені Тараса Шевченка // Міжнародний цивілістичний форум «Цивільне законодавство:

система, міжгалузеві зв'язки, шляхи вдосконалення», м. Київ, 2013 року – С. 363-365.

13. Кошин Н.С. Правова природа висновків органу опіки та піклування у цивільному процесі /Н.С. Кошин// Закарпатський державний університет// V- Міжнародна науково-практична конференція молодих учених та студентів «Закарпатські правові читання», м. Київ, 25-26 квітня 2013 року – С. 227-230.

14. Кошин Н.С. Органи опіки і піклування та треті особи як учасники цивільного процесу: порівняльна характеристика /Н.С. Кошин// Східноукраїнська наукова юридична організація// Міжнародна науково-практична конференція «Особливості розвитку законодавства України у контексті Євроінтеграційних процесів», м. Донецьк, 15-16 листопада 2013 року – С. 46-48.

15. Кошин Н.С. Висновок органу опіки і піклування як письмовий доказ в цивільному процесі /Н.С. Кошин// Київський національний університет імені Тараса Шевченка// Міжнародна науково-практична конференція «Європейські стандарти захисту прав у цивільному судочинстві: випробування часом», м. Київ, 26 вересня 2014 року – С. 58-61.

16. Новик (Кошин) Н.С. Висновок органу опіки і піклування як письмовий доказ в цивільному процесі /Н.С. Новик (Кошин)// Херсонський державний університет імені Тараса Шевченка// Всеукраїнська науково-практична конференція «Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні», м. Херсон, 10-11 жовтня 2014 року – С. 57-60.

17. Новик (Кошин) Н.С. Органи опіки і піклування – самостійні учасники цивільного процесу/Н.С. Новик (Кошин)// Причорноморська Фундація Права// Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми законодавства України: пріоритетні напрями його вдосконалення», м. Одеса, 10-11 жовтня 2014 року – С. 52-54.

18. Новик Н.С. Особливості передумов права на пред'явлення позову органами опіки і піклування в інтересах інших осіб /Н.С. Новик// Київський національний університет імені Тараса Шевченка// Міжнародна науково-практична конференція «Цивілістична доктрина і формування громадянського суспільства», м. Київ, 3 жовтня 2014 року – С. 192-195.

АНОТАЦІЯ

Новик Н.С. Участь органів опіки та піклування в цивільному процесі України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2016.

Дисертація є самостійною завершеною науковою працею, присвяченою дослідженню проблем участі органів опіки та піклування в цивільному процесі України.

У роботі висвітлюється місце органів опіки та піклування в системі органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. Досліджується мета та форми участі органів опіки та піклування у цивільному процесі. Аналізуються цивільні справи, провадження в яких може бути відкрите за позовом (заявою) органів опіки та піклування, та справи, в яких ці органи можуть надавати висновки. Проаналізовані передумови права на пред'явлення позову органами опіки та піклування в інтересах інших осіб та умови його реалізації. Дослідженні практичні та теоретичні підходи до розуміння процесуального положення органів опіки та піклування у цивільному процесі. Автором досліджено форму, зміст та процесуальне значення висновків, які надають органи опіки та піклування у справі.

За результатами дослідження сформульовано теоретичні висновки та практичні пропозиції щодо вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства України та практики його застосування з питань участі органів опіки та піклування у цивільному процесі.

Ключові слова: Органи опіки та піклування, форми участі у цивільному процесі, процесуальне положення органів опіки та піклування, висновки органів опіки та піклування, усна та письмова форма висновків, доказ у справі.

АННОТАЦІЯ

Новык Н.С. Участие органов опеки и попечительства в гражданском процессе Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, МОН Украины, Киев, 2016.

Диссертация является самостоятельной завершённой научной работой, посвящённой исследованию проблем участия органов опеки и попечительства в гражданском процессе Украины.

В работе определено место органов опеки и попечительства в системе органов и лиц, которым законом предоставлено право защищать права, свободы и интересы других лиц. Исследуется цель участия органов опеки и попечительства в гражданском процессе.

Определены три формы участия органов опеки и попечительства в гражданском процессе: обращение в суд в предусмотренных законом случаях с заявлением (иском) о защите прав других лиц; предоставление заключения по делу для выполнения своих полномочий; участие в процессе, по некоторым категориям дел, в качестве ответчиков.

Изучены предпосылки права на предъявление иска органами опеки и попечительства в интересах других лиц и условия его реализации. Кроме общих выделены две специальные предпосылки права на предъявление иска органами опеки и попечительства в интересах других лиц: 1) наличие нормы закона, которая предоставляет органам опеки и попечительства право на обращение в суд в конкретных категориях дел; 2) наличие процессуальной заинтересованности, которая имеет государственно-правовой характер.

Автор настаивает на выделении обязательным условием реализации органами опеки и попечительства права на обращение в суд для защиты прав, свобод и интересов других лиц - наличие документов, подтверждающих уважительные причины, которые делают невозможным самостоятельное обращение лиц в суд.

В работе проанализированы категории гражданских дел, производство по которым может быть открыто по иску (заявлению) органов опеки и попечительства. Сделан вывод о необходимости предоставления права органам опеки и попечительства обращаться в суд с заявлениями о признании человека умершим или безвести пропавшим.

Автором обосновано самостоятельность процессуального положения органов опеки и попечительства, которые обращаются в суд с иском (заявлением) для защиты прав, свобод и интересов других лиц.

На основании анализа категорий дел, по которым органы опеки и попечительства, согласно законодательства, обязаны предоставлять заключения, обоснована необходимость обязательного участия для представления заключений по делам о возобновлении гражданской дееспособности физического лица, признанного недееспособным или ограниченно дееспособным, по делам о предоставлении права на брак, по делам об отобрании ребенка у родителей или одного из них без лишения родительских прав, по делам о признании брака недействительным, если защиты требуют права и интересы ребенка, лица, признанного недееспособным, или лица, дееспособность которого ограничена.

Доказано ошибочность отождествления процессуального положения органов опеки и попечительства, которые предоставляют заключения по делу на выполнение своих полномочий, с третьими лицами, не заявляющими самостоятельных требований относительно предмета спора, экспертами и специалистами.

Автор исследовал форму, содержание и значение заключений, которые органы опеки и попечительства предоставляют по делу.

Обоснована возможность предоставления органами опеки и попечительства как устных, так и письменных заключений на выполнение своих полномочий. Письменные выводы должны предоставляться в случаях, предусмотренных законодательством, и по делам, когда орган опеки и попечительства проводит до судебного разбирательства обследование условий проживания определенных субъектов, оформляет акт условий проживания и собирает другие документы. Устные выводы могут предоставляться в судебном заседании при рассмотрении категорий дел, когда соответствующий орган не может подготовить компетентный и обоснованный вывод, не учитывая доводов участников процесса.

Доказано, что выводы, которые предоставляют органы опеки и попечительства, являются доказательством по делу.

Автором также обосновано выделение двух смысловых частей заключения, которые предоставляют органы опеки и попечительства по делу для выполнения своих полномочий, - фактической и правовой.

По результатам исследования сформулированы теоретические выводы и практические предложения по совершенствованию действующего гражданского процессуального законодательства Украины и практики его применения по вопросам участия органов опеки и попечительства в гражданском процессе.

Ключевые слова: Органы опеки и попечительства, формы участия в гражданском процессе, процессуальное положение органов опеки и попечительства, заключение органов опеки и попечительства, устная и письменная форма заключения, доказательство по делу.

SUMMARY

Novyk N.S. The participation of the guardianship in civil proceedings of Ukraine. - Manuscript.

Thesis for obtaining scientific Candidate of Science Degree (Law) specializing in 12.00.03 – in civil law and civil procedure; family law; private international law. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2016.

The thesis is completed independent scientific work devoted to the problems of participation of the guardianship Ukraine in civil proceedings.

The paper highlights the location of the guardianship system bodies and persons who legally have the right to protect the rights, freedoms and interests of others. We study the purpose and form of participation of the guardianship in civil proceedings. Analyzes the civil cases, proceedings which may be opened by the claim (statement) of the guardianship and cases in which the authorities may allow conclusions. Preconditions right to sue guardianship authorities for the benefit of others and the conditions for its implementation. Study practical and theoretical approaches to understanding the procedural provisions of the guardianship in civil proceedings. The author studied the form, content and procedural important findings that provide guardianship authorities in the case.

The study formulated theoretical conclusions and practical suggestions for improving the current civil procedural legislation of Ukraine and practice on participation of the guardianship in civil proceedings.

Key words: guardianship authority, the form of participation in civil proceedings, the procedural provisions of the guardianship, the conclusions of the guardianship, oral and written form conclusions, the evidence in the case.